

Л. С. Кныш

**ЧЫТАННЕ ЯК СКЛАДНІК НАВУЧАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ
ЯК ЗАМЕЖНАЙ: ПРАЦА З ТЭКСТАМ**

Як вядома, асноўнымі складнікамі навучання замежнай мове з'яўляюцца: *г а в а р э н н е* – вуснае выказванне думкі, якое мае на мэце авалоданне камунікатыўнай кампетэнцыяй, калі навучэнец зможа сказаць *што, каму, чаму, навошта*, пры гэтым *дзе і калі* неабходна; *а ў д ы я в а н н е* – успрыманне

маўлення на слых і яго разуменне, што патрабуе складанай разумовай дзейнасці. Тут фарміруецца камунікатыўная кампетэнцыя, калі навучэнец павінен успрымаць маўленне або аўдыязапіс на слых і адначасова разумець пачутае; п і с ь м о – графічнае, пісьмовае выражэнне думкі, што прадугледжвае авалоданне камунікатыўнай кампетэнцыяй, калі навучэнец можа выказаць свае думкі ў пісьмовай форме; ч ы т а н н е – успрыманне і разуменне чужога запісанага маўлення, што фарміруе камунікатыўную кампетэнцыю, калі навучэнец можа вылучыць неабходную для сябе інфармацыю з прачытанага.

Існуюць розныя віды чытання. Так, Л. С. Кручкова і інш. вылучаюць наступныя. Праглядавае, скіраванае на агульнае разуменне тэмы і кола пытанняў, якія разглядаюцца ў тэксце, артыкуле, кнізе. Пошукавае – пошук канкрэтнай ці неабходнай інфармацыі ў тэксце. Азняямляльнае чытанне тэксту ў хуткім тэмпе з разуменнем усяго тэксту ў цэлым. Навучальнае, скіраванае на максімальна поўнае і дакладнае разуменне прачытанай інфармацыі і крытычнае яе асэнсаванне [1, с. 333–337]. Акрамя гэтага, вылучаюць іншыя тыпы чытання. Па форме – услых ці самому сабе (сам сабе); па псіхалагічнай устаноўцы – аналітычнае ці сінтэтычнае; па ступені ўдзелу роднай мовы ў разуменні тэксту – перакладное і неперакладное; па ступені дапамогі навучэнцу – падрыхтаванае, чытанне са слоўнікамі, ці непідрыхтаванае, чытанне без слоўніка; па форме арганізацыі вучэбнай працы – індывідуальнае, аўдыторнае (класнае) і фронтальнае, дамашняе і інш. [1, с. 331–332].

Тым не менш, чытанне – адзін з відаў маўленчай дзейнасці – можа рэалізоўвацца толькі ў сукупнасці з іншымі атрыманымі навучэнцамі ведамі: фанетычнымі, арфаграфічнымі, лексічнымі, граматычнымі, сінтаксічнымі. Акрэслім некаторыя, на нашу думку, важныя патрабаванні да чытання як сродку навучання мове.

1. Тэксты для чытання павінны быць рознага памеру з улікам узроўняў А1, А2, В1, В2, С1, С2 (ад простых фраз, маленькіх тэкстаў да вялікіх, доўгіх і складаных тэкстаў «з тонкімі стылістычнымі нюансамі, са скрытымі і імпліцытна выражанымі сэнсамі» [1, с. 338].

2. Тэксты павінны быць рознай тэматыкі і накіраванасці, напрыклад, «Беларуская кераміка», «Першае каханне», «Мінскі метрапалітэн», «Ежа беларусаў», «Класікі беларускай літаратуры: Васіль Быкаў», «Працоўныя будні», «Інтэрнэт у нашым жыцці», «Беларуская мова на спажывецкім рынку» і інш.

3. Тэксты павінны ўтрымліваць культуралагічную і краіназнаўчую інфармацыю. Напрыклад, «Старажытны Полацк», «Сучасны Мінск», «Хатынь», «Знакамітыя людзі Беларусі», «Белавежская пушча», «Возера Нарач», «Ад дырхема да рубля», «Беларускі арнамент», «Віцебшчына азёрная», «Агінскія», «Зубр – цар пушчы» і інш.

4. Чытанне, акрамя ўласна тэксту, павінна суправаджацца комплексам заданняў: перадтэкставыя заданні, якія скіраваны на актывізацыю ведаў навучэнцаў, на развіццё камунікатыўных навыкаў у цэлым; прытэкставыя –

заданні перад чытаннем, у якіх даецца камунікатыўная ўстаноўка, каб працэс навучання стаў мэтанакіраваным. Тут можа быць невялікі слоўнік, выразы для разумення і для канструявання фраз, фразеалагізмы і прыказкі, малюнкi для разумення слоў, кароткія біяграфічныя звесткі пра аўтараў (пры неабходнасці), гістарычныя адсылкі і інш.; паслятэкставыя – тыя заданні, што дадуць магчымасць праверыць ступень разумення прачытанага. Тут могуць быць розныя заданні з выхадам ў вуснае і пісьмовае маўленне: заданні па фанетыцы, арфаграфіі, граматыцы для замацавання ведаў. Падбор сінонімаў (сінанімічных выказаў) і антонімаў, канструяванне фразы па апорных словах, заданні на выбар неабходнага слова (уставіць прапушчаныя словы ці прапушчаныя прыназоўнікі, злучнікі, часціцы і інш. – для замацавання канкрэтнага граматычнага матэрыялу); прапановы працягнуць сказ (тэкст); пераказ тэксту (сціслы ці падрабязны), праца ў парах, стварэнне дыялогу, пераказ тэксту ад другой асобы і інш.

Прыкладам можа быць наступная праца з тэкстам.

1. Заняткі пачынаюцца артыкуляцыйнай размінкай. Улічваючы спецыфіку таго ці іншага тэксту, гэта можа быць адпрацоўка вымаўлення розных гукаў, напрыклад [дз’], [ц’], [д], [т], [ч], [р] і інш.: *тварык, дзяўчынка, дзіця, бачыць, чысты, вочы, чары, прынцэса, сэрца, цудоўны, глядзець, дарыць, шаптаць, варажыць, грошы, чэрствы, скарб* і інш.

2. Праца з новымі словамі. Прапанаваць перакласці словы на родную мову, стварыць з імі словазлучэнні ці кароценькія сказы: *калыска, чары, варажбітка, дар, каштоўны, ласка, пляма* і інш. – *калыска для дзіцяці, краіна чараў, каштоўны дар / рэдкі дар, сказала варажбітка / падумала варажбітка, матчына ласка, вялікая / невялікая пляма.*

3. Паслухайце тэкст (чытае выкладчык).

4. Прачытайце тэкст па ролях.

5. Якую назву можна даць тэксту? Чаму?

Тэкст

За гарамі, за морамі, у далёкай краіне чараў, ля калыскі маленькай прынцэсы сабраліся варажбіткі са сваёй каралевай.

Варажбіткі стаялі каля калыскі, глядзелі на сонны тварык дзяўчынкі. І тады каралева сказала сваім варажбіткам:

– Няхай кожная з вас адорыць гэтае дзіця каштоўным дарам. Такім, якім кожная з вас валодае і якім вы хацелі б адарыць гэтую прынцэсу.

Першая варажбітка схілілася над калыскай і прашаптала:

– Я даю табе чароўную прыгажосць, каб кожны, хто цябе ўбачыць, падумаў, што бачыць цудоўную кветку.

– Я, – адазвалася другая, – даю табе вочы, глыбокія і чыстыя, як азёры.

– Я дам табе гнуткі і танюткі стан маладой пальмы, – сказала трэцяя.

– А я, – прамовіла чацвёртая, – дам табе шмат золата і грошай.

Задумалася каралева, а потым звярнулася да сваіх варажбітак і кажа:

– *Прыгажосць людзей і кветак вяне. Чароўныя блакітныя вочы гаснуць разам з маладосцю. Бура можа зламаць пальмы. Хто не дзеліцца золатам і грашамі з другімі, таго людзі ненавідзяць, а хто аддае золата другім, той сам застаецца з пустым кашальком. Вось чаму вашы дары ненадзейныя.*

– *О, наша каралева, што тады трымае чалавека ў гэтым жыцці?– спыталі варажбіткі. І каралева адказала:*

– *Я дам ёй дабрыню. Сонца было б мёртвай плямай, якая свеціць і не сагравае зямлю. Дабрыня сэрца – тое ж самае, што і цеплыня сонца. Прыгажосць без дабрыні – гэта цела без душы. Вочы без дабрыні не дадуць табе спагады і ласкі. Багацце без дабрыні робіць чалавека чэрствым. Любоў без дабрыні – гэта агонь, які паліць і знішчае. Ведайце, што вашы дары знікнуць з часам, а дабрыня застанецца.*

Пасля гэтых слоў каралева нахілілася над маленькай прынцэсай, дакранулася рукой да яе сэрца і сказала:

– *Будзь добрай!!!*

Паслятэкставыя пытанні:

1. Колькі дзейных персанажаў у тэксце?
2. Дзе адбываецца дзеянне, пра якое гаворыцца ў байцы?
3. Што прапанавала каралева сваім варажбіткам?
4. Чым хацелі адарыць варажбіткі маленькую прынцэсу?
5. Чаму каралева не пагадзілася з варажбіткамі?
6. Чым каралева адарыла маленькую прынцэсу? Чаму?
7. Чым бы Вы адарылі маленькую прынцэсу? Чаму? (абгрунтуйце).
8. Якія рысы характару чалавека цэняцца ў Вашай краіне?

Граматычныя заданні па тэксце:

1. Вызначце род назоўнікаў, дапасуйце да іх прыметнікі: *варажбітка, прынцэса, каралева, дзіця, дзяўчынка, скарб, вецер, бура*. Праскланяйце назоўнік *дзіця*. У чым спецыфіка скланення гэтага слова?

2. Ці могуць назоўнікі *грошы, чары* мець адзіночны лік. Як называюцца такія назоўнікі?

3. Запішыце антонімы да слоў: *шмат, ненадзейны, ненавідзец, маладосць*.

4. Выпішыце з тэксту сінонімы да слова *сказаць*. Якія сінонімы да гэтага слова Вы маглі б даць яшчэ? Прыдумайце з імі сказы (вусна). Запішыце сінанімічны ланцужок.

5. Да якога спражэння адносяцца словы *сказаць, гаварыць*. Праспрагайце іх, абазначце канчаткі.

6. Устаўце прапушчаныя прыназоўнікі: *Задумалася каралева, а потым звярнулася ... сваіх варажбітак і кажа:*

– *Прыгажосць людзей і кветак вяне. Чароўныя блакітныя вочы гаснуць разам ... маладосцю. Бура можа зламаць пальмы. Хто не дзеліцца золатам і грашамі ... другімі, таго людзі ненавідзяць, а хто аддае золата другім, той сам застаецца ... пустым кашальком. Вось чаму вашы дары ненадзейныя. Калі ўжываецца прыназоўнік *са*? Дайце прыклады.*

7. Устаўце прапушчаныя дзеясловы маўлення:

І тады каралева сваім варажбінкам:

– Няхай кожная з вас адорыць гэтае дзіця каштоўным дарам. Такім, якім кожная з вас валодае і якім вы хацелі б адарыць гэтую прынцэсу.

Першая варажбінка схілілася над калыскай і:

– Я даю табе чароўную прыгажосць, каб кожны, хто цябе ўбачыць, падумаў, што бачыць цудоўную кветку.

– Я, – другая, – даю табе вочы, глыбокія і чыстыя, як азёры.

– Я дам табе гнуткі і танюткі стан маладой пальмы, – трэцяя.

– А я, – чацвёртая, – дам табе шмат золата і грошай.

С л о в ы для даведкі: *прамовіла, сказала, адазвалася, прашаптала*. Якія сінонімы з Вашага сінанімічнага ланцужка можна выкарыстаць для замены, а якія не?

Д а м а ш н я е з а д а н н е: Прыдумайце і запішыце невялікую байку, легенду. (Або перакладзіце на беларускую мову Вашу любімую казку, легенду.)

Такім чынам, чытанне – успрыманне і разуменне чужога запісанага маўлення – разам з гаварэннем, пісьмом, аўдыяваннем з’яўляюцца тымі складнікамі навучання, якія непарыўна ўзаемазвязаны: напрыклад, чытанне з выхадам у пісьмовае маўленне (пісьмовыя заданні, пытанні – пісьмовыя адказы і інш.), чытанне з выхадам у гаварэнне пасля прачытанага (пытанні – вусныя адказы, пераказ і інш.). Яны складаюць асноўныя віды маўленчай дзейнасці, і ад таго, як у навучэнца сфарміраваны навыкі гэтых відаў камунікатыўнай дзейнасці і залежыць эфектыўнасць паспяховых камунікатыўных зносін, навучання замежнай мове ў цэлым.

ЛІТАРАТУРА

1. *Крючкова, Л. С.* Практическая методика обучения русскому языку как иностранному: учеб. пособие для начинающего преподавателя, для студентов-филологов и лингвистов, специализирующихся по РКИ / Л. С. Крючкова, Н. В. Мощинская. – М. : Флинта; Наука, 2009. – 480 с. – (Русский как иностранный).